

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА. ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.98.067

DOI <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2026-95-149-152>**Волобуєва Олена Олексіївна,**кандидат юридичних наук, професор,
перший проректор

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

ТАКТИЧНІ ОПЕРАЦІЇ В МЕТОДИКАХ РОЗСЛІДУВАННЯ СТАТЕВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

У статті аналізуються статеві кримінальні правопорушення з точки зору особливостей їх досудового розслідування. Звертається увага на те, що формування оновлених методик розслідування повинно включати в себе використання криміналістичної концепції тактичних операцій. У зв'язку з цим виділяються слідчі ситуації, пов'язані з наявністю чи відсутністю соціального зв'язку знайомства між потерпілою особою і сексуальним насильником. Відповідно до них виділені тактичні завдання і засоби їх вирішення – тактичні операції. Тактичні операції є комплексом слідчих (розшукових) та організаційних дій, які відображають специфіку завдань розслідування окремого виду кримінальних правопорушень. Це дозволяє надати змісту методик розслідування статеви кримінальних правопорушень більшої системності. Робиться висновок, що виділення в структурі методик розслідування статеви кримінальних правопорушень тактичних операцій є важливим методологічним підходом. Він дозволяє визначити тактичні завдання розслідування, які не можуть бути вирішеними в межах окремих процесуальних дій. Такий підхід робить можливим встановлення закономірних зв'язків між проведенням окремих процесуальних дій, що надає ознак системності у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій в методиках розслідування.

Ключові слова: досудове розслідування, криміналістична методика, слідча ситуація, тактичне завдання, тактична операція, методологічний підхід.

Постановка проблеми. Криміналістична теорія тактичних операцій віддзеркалює окрему тенденцію в розвитку тактики і методики досудового розслідування кримінальних правопорушень. Її започаткування і розвиток сягає корінням в 80-ті роки минулого століття, коли вона розглядалася як новітній науковий напрям розвитку теорії криміналістики і слідчої практики. З тих часів проблема тактичних операцій притягає увагу багатьох учених-криміналістів з врахування змін у парадигмі кримінального процесу, що відбулися у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК). Особливого значення тактичні операції набувають при конструюванні методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, де вони виступають певним методологічним підходом, який дозволяє встановити зв'язок між категоріями «обставини, що підлягають доказуванню», «слідча ситуація», «тактичне завдання», «слідча (розшукова) дія» та ін. Поєднання змісту вказаних категорій дозволяє систематизувати накопичені криміналістикою знання, які слугують основою для підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень. Виходячи з цього, потрібно зазначити, що тактичні операції

в досудовому розслідуванні статеви кримінальних правопорушень є майже не дослідженими з точки зору структуризації відповідної методики. Особливо наочним це стає з урахуванням зміни парадигми в кримінально-правовому тлумаченні зґвалтування та інших статеви злочинів в 2018 році, зумовленої імплементацією положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульської Конвенції – далі Конвенції), підписаною і ратифікованою Україною [1; 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція тактичних операцій та її застосування у структуруванні методик розслідування активно досліджувалися українськими вченими. В. М. Шевчук [3] закріпив фундаментальні теоретичні засади формування тактичних операцій та практики їх реалізації в криміналістиці загалом. В. С. Богачук [4], К. О. Чередник [5] та Л. В. Полуніна [6] застосували цю концепцію до методик розслідування підроблення грошей, шахрайства на ринку нерухомості та посягань на комерційну таємницю відповідно. Водночас жодна з цих праць не розглядала тактичні операції у контексті розслідування статеви кримінальних правопорушень з урахуванням фактору наявності чи відсутності соціального зв'язку

між потерпілою особою та підозрюваним, що залишає відкритим питання побудови відповідної системи тактичних завдань і засобів їх вирішення саме для цієї категорії проваджень. Зарубіжні дослідження також підтверджують принципову відмінність слідчих ситуацій залежно від наявності такого зв'язку: емпіричне дослідження Вотерхауса Ж.Ф., Рейнольдса А. та Іган В. на матеріалах поліції Великої Британії [7] виявило суттєві розбіжності в характері доказової бази та результатах розслідування справ про зґвалтування, вчинене знайомою та незнайомою особою, а Дхамі М.К., Лундріган С. та Томас С. [8] емпірично підтвердили, що слідча дискреція та обрані тактичні підходи поліції істотно різняться залежно від типу зв'язку між потерпілою і підозрюваним. Лундріган С., Дхамі М.К. та К. Агудело [9] встановили, що саме обставини вчинення злочину (а не характеристики підозрюваного) мають вирішальне значення для результату розслідування справ про зґвалтування, вчинене незнайомою особою. Наведене підтверджує актуальність виділення диференційованих тактичних операцій, запропонованих у цій статті.

Метою статті є висвітлення тактичних операцій, як методологічного підходу в структуризації методики розслідування статевого кримінального правопорушення, визначення типових комплексів процесуальних та інших дій для вирішення тактичних завдань кримінального провадження даної категорії.

Виклад основного матеріалу. Є очевидним, що в теорії криміналістики поняття тактичної операції розглядалося похідним від загального розуміння поняття «операція», як дії або ряду дій, об'єднаних спільною метою (хірургія, військова справа, технологія виробництва, цивільно-правові угоди) [10, с. 465]. Досудове розслідування традиційно розглядалося як сукупність процесуальних та інших дій, спрямованих на вирішення завдань кримінального провадження на цій його стадії. Від самого початку при розробленні окремих методик розслідування акцент робився на окремих слідчих (розшукових) діях (далі – СРД), як засобах вирішення тактичних завдань. Але з розвитком криміналістики були виокремлені тактичні завдання розслідування, для вирішення яких потребувалося проведення не окремої СРД, а певного комплексу дій. Як правило, такі завдання стосувалися доказування значних за обсягом обставин кримінального правопорушення, визначених у ст. 91 КПКУ (подія кримінального правопорушення; винуватість підозрюваного, обвинуваченого; вид і розмір заподіяної шкоди та ін.). Тактичними завданнями розслідування, які потребують проведення комплексу СРД, розглядаються й ознаки вчинення злочину організованою групою осіб [11]. Видається, що потребується проведення комплексів СРД і при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, оскільки доказуванню підлягає низка специфічних обставин, визначених у ст. 485 КПКУ (відомості про особу неповнолітнього; ставлення неповнолітнього до вчиненого ним діяння; умови життя та виховання неповнолітнього та ін.). Визначення вельми об'ємних тактичних завдань розслідування потребувало й визначення відповідних засобів їх вирішення, які отримали назву тактичних операцій.

Таким чином, на основі узагальнення наукових досліджень даної проблематики після прийняття КПКУ 2012 р. [3–6] можна дійти до визначення тактичної операції як комплексу СРД (у т.ч. негласних), процесуальних та організаційних дій і заходів, спрямованого на вирішення тактичного завдання розслідування, яке не може бути вирішене в межах однієї дії. В цьому контексті неприйнятним є визначення обшуку як тактичної операції, що подекуди трапляється в окремих публікаціях. Звичайно,

обшук є однією з найбільш складних СРД, проведення якої вимагає низки процесуальних та організаційних рішень і дій. Але це все таки окрема СРД, яка може бути тільки елементом певної тактичної операції.

Концепція тактичних операцій суттєво вплинула на розвиток криміналістичної тактики і криміналістичної методики. Якщо раніше у криміналістичній тактиці засобом вирішення окремих (проміжних) завдань розслідування розглядався тактичний прийом або їх комплекс, то з появою категорії «тактична операція» значно розширився спектр криміналістичних рекомендацій в цьому аспекті. Але особливого значення тактичні операції набули при конструюванні методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, де поряд з традиційним висвітленням особливостей проведення окремих СРД вони стали важливим методологічним підходом. Зокрема, застосування даного підходу дозволило в криміналістичній методиці вибудувати системний ланцюжок наукових методичних положень *«типова слідча ситуація – тактичні завдання розслідування – тактичні операції – особливості проведення СРД»*.

Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи є досить різноманітними: зґвалтування (ст. 152 ККУ); сексуальне насильство (ст. 153 ККУ); примушування до вступу в статевий зв'язок (ст. 154 ККУ); вчинення дій сексуального характеру з особою, яка не досягла шістнадцятирічного віку (ст. 155 ККУ); розбещення неповнолітніх (ст. 156 ККУ); домагання дитини для сексуальних цілей (ст. 156-1 ККУ). Слід звернути увагу, що вказані кримінальні правопорушення визнаються злочинами окрім примушування до вступу в статевий зв'язок (ч. 1 і 2 ст. 154 ККУ), що кваліфікується кримінальним проступком. Важливим є й врахування тієї обставини, що згідно ст. 477 КПКУ окремі види сексуального насильства (зґвалтування без обтяжуючих обставин – ст. 152 ККУ; сексуальне насильство – ч. 1 ст. 153 ККУ; примушування до вступу в статевий зв'язок – ст. 154 ККУ) віднесені до категорії приватного обвинувачення, тобто кримінальне провадження щодо них може бути розпочато лише на підставі заяви потерпілої особи. Але, як видається, особливо важливою обставиною для розроблення методики їх розслідування є наявність чи відсутність соціального зв'язку знайомства між потерпілою особою і сексуальним насильником. Цей фактор є найвпливовішим для визначення завдань розслідування на його початковому етапі, у тому числі тих, для вирішення яких потрібно проводити тактичні операції.

Найбільш яскраво фактор соціального зв'язку знайомства потерпілої особи проявляється в методиці розслідування зґвалтувань (ст. 152 ККУ) і сексуального насильства (ст. 153 ККУ), коли цей чинник використовується як підстава визначення типових слідчих ситуацій [12, с. 51]. Типовими ситуаціями, в яких починається досудове розслідування зґвалтування є: 1) ситуація, коли потерпіла заявляє про те що стала жертвою сексуального насильства з боку знайомої особи; 2) ситуація, коли потерпіла заявляє про те що стала жертвою сексуального насильства з боку незнайомої їй особи.

Для першої слідчої ситуації характерним є вирішення тактичних завдань розслідування, пов'язаних з встановленням і доказуванням: характеру існуючих стосунків знайомства між потерпілою і підозрюваним; обставин вчинення дій сексуального характеру. Для їх вирішення потрібно проведення відповідних комплексів процесуальних дій і відповідних організаційних заходів – тактичних операцій, які умовно можна позначити як «Характер стосунків» і «Характер сексуальних дій». Зміст тактичної операції «Характер стосунків» будуть складати: допит потерпілої;

допит свідків; допит підозрюваного. До тактичної операції «Характер сексуальних дій» входитимуть: допит потерпілої; витребування та отримання речей зі слідами насильства; допит свідків, зокрема осіб, яким потерпіла розповідала про сексуальне насильство; огляд або обшук заявленого місця події; освідування або судово-медична експертиза потерпілої; допит підозрюваного; освідування або судово-медична експертиза підозрюваного. Ключовою спрямованістю вказаних тактичних операцій є перевірка версій «сексуальне насильство мало місце – насильства не було». Адже типовою версією сторони захисту в даній ситуації є позиція «насильства не було, дії сексуального характеру вчинилися за наявності добровільної згоди».

Для другої слідчої ситуації, коли було заявлено про відсутність соціального зв'язку знайомства, характерним є вирішення тактичних завдань розслідування, пов'язаних з встановленням і доказуванням: ознак особи, яка вчинила сексуальне насильство, та її розшук; обставин вчинення сексуального насильства; наслідків насильства. Для їх вирішення потрібно проведення дещо інших тактичних операцій, які умовно можна позначити як «Особа сексуального насильника», «Характер сексуального насильства», «Наслідки сексуального насильства». До тактичної операції «Особа сексуального насильника» входитимуть: допит потерпілої і свідків з метою отримання максимально детальних даних про зовнішність та інших даних про злочинця; огляд місця події; організація оперативно-розшукових заходів з використанням суб'єктивного портрету насильника; пред'явлення особи для впізнання; молекулярно-генетична експертиза. Зміст тактичної операції «Характер сексуального насильства» будуть складати: допит потерпілої; допит свідків,

зокрема тих, кому потерпіла розповідала про сексуальне вчинення щодо неї насильство; допит підозрюваного; судово-медичні експертизи потерпілої і підозрюваного. До тактичної операції «Наслідки сексуального насильства», перш за все, будуть входити експертизи потерпілої особи: судово-медична для встановлення ступеня тяжкості заподіяних тілесних ушкоджень, зараження венеричною хворобою, настання вагітності; судово-психіатрична для визначення заподіяння психічної травми та її наслідків для здоров'я потерпілої.

Звичайно, у зміст наведених тактичних операцій входять однойменні процесуальні дії, але вони спрямовані на вирішення різних обставин. В цьому проявляється органічний зв'язок концепції тактичних операцій і тактики проведення окремих СРД в структурі окремої методики розслідування.

Висновки. Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що виділення у структурі методик розслідування статевих кримінальних правопорушень тактичних операцій є важливим методологічним підходом. Він дозволяє визначити тактичні завдання розслідування, які не можуть бути вирішеними в межах окремих СРД. Це робить можливим встановлення закономірних зв'язків між проведенням окремих СРД, що надає ознак системності у формуванні теоретичних положень і практичних рекомендацій.

Звичайно, стаття не претендує на остаточне вирішення питань проведення тактичних операцій та окремих СРД в методиках розслідування статевих кримінальних правопорушень. Так, залишається проблемним питання примусового відібрання біологічних зразків підозрюваного для проведення судово-медичної експертизи, що, безумовно, потребує окремого дослідження.

Список використаних джерел

1. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами: Закон України від 20 черв. 2022 р. № 2319-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222319>
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 6 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>
3. Шевчук В. М. Тактичні операції у криміналістиці: теоретичні засади формування та практика реалізації: монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2013. 440 с.
4. Богачук В.С. Тактична операція як комплексний тактичний засіб розслідування підроблення грошей. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 190–193. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/522789.pdf>
5. Чередник К. О. Тактичні операції, спрямовані на вилучення та дослідження документальних джерел інформації про ознаки шахрайства на ринку нерухомості, вчиненого злочинними угрупованнями. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 1. Т. 2. С. 327–330. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1-2_2018/65.pdf
6. Полуніна Л.В. Особливості проведення тактичних операцій при розслідуванні злочинів, пов'язаних із посяганням на відомості, що становлять комерційну або банківську таємницю. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 3. Ч. 1 Р. 161–165. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/36.pdf
7. Waterhouse G. F., Reynolds A., Egan V. Myths and legends: the reality of rape offenses reported to a UK police force. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context*. 2016. Vol. 8. P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejpal.2015.04.001>
8. Dhami M. K., Lundrigan S., Thomas S. Police discretion in rape cases. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2018. Vol. 35. P. 157–169. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11896-018-9299-4>
9. Lundrigan S., Dhami M. K., Agudelo K. Factors Predicting Conviction in Stranger Rape Cases. *Frontiers in Psychology*. 2019. Vol. 10. Art. 526. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00526>
10. Новий тлумачний словник української мови / укл. В. Яремко, О. Сліпушко. 2-е вид., допов. Т.2: К-П. Київ : Вид-во «Аконіт», 2006. 926 с.
11. Волобуєв А.Ф., Проценко М.В. Тактичні операції при розслідуванні злочинів, вчинених організованими групами. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2008. Вип. 40. С. 104–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnusv_2008_40_17
12. Волобуєв А.Ф., Орлова Т.А. Згвалтування в Україні: проблемні питання доказування. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 5. Т. 2. С. 50–53. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2020/12/Vyshegrad-5_2019_Tom-2.pdf

References

1. Pro ratyfikatsiiu Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnyi nasylstvu ta borotbu iz tsymy yavyschamy [On the ratification of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence] (2022): Zakon Ukrainy vid 20 cherv. 2022 r. № 2319-IX. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/t222319> [in Ukrainian].

2. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnyi nasyilstvu ta borotbu z tsymy yavyshchamy [On amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine for the purpose of implementing the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence] (2017): Zakon Ukrainy vid 6 hrud. 2017 r. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> [in Ukrainian].
3. Shevchuk, V. M. (2013). Taktychni operatsii u kryminalistytsi: teoretychni zasady formuvannia ta praktyka realizatsii [Tactical operations in criminalistics: theoretical foundations of formation and practice of implementation]: monohrafiia. Kharkiv: Vyd. ahentsiia «Apostil» [in Ukrainian].
4. Bohachuk, V.S. (2016). Taktychna operatsiia yak kompleksnyi taktychnyi zasib rozsliduvannia pidroblennia hroshei [Tactical operation as a complex tactical means of investigating money counterfeiting]. *Porivnialno-analitychne pravo*, 2, 190–193. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/522789.pdf> [in Ukrainian].
5. Cherednyk, K. O. (2018). Taktychni operatsii, spriamovani na vyluchennia ta doslidzhennia dokumentalnykh dzherel informatsii pro oznaky shakhraistva na rynku nerukhomosti, vchynenoho zlochyynnymy uhrupovanniamy [Tactical operations aimed at seizing and examining documentary sources of information on signs of real estate fraud committed by criminal groups]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*. 1 (2), 327–330. URL: http://pjv.nuoua.od.ua/v1-2_2018/65.pdf [in Ukrainian].
6. Polunina, L.V. (2019). Osoblyvosti provedennia taktychnykh operatsii pry rozsliduvanni zlochyyniv, poviazanykh iz posiahanniam na vidomosti, shcho stanovliat komertsiiu abo bankivsku taiemnytsiu [Peculiarities of conducting tactical operations in the investigation of crimes related to encroachment on information constituting commercial or banking secrets]. *Jurnalul juridic national: teorie si practică*, 3 (1), 161–165. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/3/part_1/36.pdf [in Ukrainian].
7. Waterhouse, G. F., Reynolds, A., & Egan, V. (2016). Myths and legends: the reality of rape offenses reported to a UK police force. *European Journal of Psychology Applied to Legal Context*. Vol. 8. P. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ejpal.2015.04.001> [in English].
8. Dhami, M. K., Lundrigan, S., & Thomas, S. (2018). Police discretion in rape cases. *Journal of Police and Criminal Psychology*. Vol. 35. P. 157–169. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11896-018-9299-4> [in English].
9. Lundrigan, S., Dhami, M. K., & Agudelo, K. (2019). Factors Predicting Conviction in Stranger Rape Cases. *Frontiers in Psychology*. Vol. 10. Art. 526. DOI: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00526> [in English].
10. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [New explanatory dictionary of the Ukrainian language] (2006). T. 2. K-P. Kyiv: Vyd-vo «Akonit» [in Ukrainian].
11. Volobuev, A.F., & Protsenko, M.V. (2008). Taktychni operatsii pry rozsliduvanni zlochyyniv, vchynenykh orhanizovanyymi hrupamy [Tactical operations in the investigation of crimes committed by organized groups]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vntrishnikh sprav*, 40, 104–112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnvvs_2008_40_17 [in Ukrainian].
12. Volobuev, A.F., & Orlova, T.A. (2019). Zgvaltovannia v Ukraini: problemni pytannia dokazuvannia [Rape in Ukraine: problematic issues of proving]. *Visegrad Journal on Human Rights*, 5 (2), 50–53. URL: https://journal-vjhr.sk/wp-content/uploads/2020/12/Vyshegrad-5_2019_Tom-2.pdf [in Ukrainian].

Volobueva Olena,

Candidate of Legal Sciences, Professor,
First Vice-Rector

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8601-4344>

TACTICAL OPERATIONS IN SEX CRIMES INVESTIGATION METHODS

The allocation of tactical operations in the investigation methods of certain types of criminal offenses is an important methodological approach to structuring pre-trial investigation. This approach is very relevant for the formation of methods for investigating sexual crimes, taking into account the change in the paradigm of their criminal legal interpretation in 2018. This was due to the implementation of the provisions of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. Currently, a number of theoretical provisions and practical recommendations for the investigation of crimes against sexual freedom and sexual integrity require rethinking.

The article analyzes the features of pre-trial investigation of sexual crimes. Attention is drawn to the fact that the formation of updated investigation methods should include the use of the forensic concept of tactical operations. In this regard, investigative situations are distinguished that are associated with the presence or absence of a social connection of acquaintance between the victim and the sexual abuser. In accordance with them, tactical tasks and means of solving them are distinguished – tactical operations. Tactical operations are a complex of investigative (detective) and organizational actions that reflect the specifics of the tasks of investigating a particular type of crime. This allows you to give the content of the methods of investigation of sexual crimes greater systematicity.

It is concluded that the allocation of tactical operations in the structure of methods of investigation of sexual crimes is an important methodological approach. It allows to define tactical tasks of investigation which cannot be solved within the limits of separate procedural actions. Such approach makes it possible to establish regular connections between carrying out separate procedural actions, which gives signs of systematization in formation of theoretical provisions and practical recommendations in methods of investigation.

Key words: pre-trial investigation, forensic methodology, investigative situation, tactical task, tactical operation, methodological approach.

Дата першого надходження статті до видання: 24.07.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 01.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 15.10.2026